Svenska deckare

För några år sedan, kanske fyra år sedan, sökte jag ett förskott från Bonniers för att skriva en bok om svenska deckare. Det fanns något som man kallade det svenska deckarundret. Och det var inte bara snack. Den internationella megasuccén av min namne Stieg Larssons trilogi var bara kronan på verket. I bakvattnet hade vi ytterst kompetenta författare som Liza Marklund, Leif G.W. Persson, Håkan Nesser och inte att förglömma, den i vissa avseenden skickligaste av dem alla, Jan Guillou.

Okej, Guillou skrev inte regelrätta deckare, sådana där whodunit som i normala fall avslutas i bibliotek på den engelska landsbygden. Det var snarare en fråga om agentromaner, medeltida riddarsammanstötningar och nu på senare tid ett slags skickligt hopkommen, men inte desto mindre blaskig version av huset Buddenbrooks, ett synnerligen långt tidsperspektiv, en familjs uppgång men inte, som hos Thomas Mann, slutgiltiga fall. Tvärtom blir nu personerna i den storståtliga och på många vis genom-

sympatiska familjen Lauritzen rika och lyckliga som troll när historien väl når sitt slut.

Jag kan faktiskt lova att det inte kommer att finnas ett rätt svar på frågan i de tjugotalet quiz som hålls på krogar runt om i Stockholm sommaren 2022. Frågan lyder: Vilka var de nu som lyckades återgälda den förmögenhet som i juridisk mening var intakt men som i andra världskrigets slutskede kom att pulveriseras till ruiner i centrum av Berlin? Den tyska staten bör väl ändå hållas skadeståndsskyldig gentemot de legitima ägarna av det aktuella fastighetsbeståndet.

Detta juridiska problem, som förvisso handlar om ofattbart stora penningsummor, är i egentlig mening det enda spänningsmomentet i den tionde och sista delen av Guillous svit Det stora århundradet, *Slutet på historien*.

Men det mest allvarliga, det som gör att jag känner mig osäker på hur jag ska tolka Guillous final på Det stora århundradet, är nog ändå hans relation till nationalsocialismen.

Tänk på att jag inte brukar hålla på med ironi. Jag är tvärtom fullständigt dumdristigt uppriktig. Flertalet läsare, åtminstone här i Sverige, tror jag har kommit fram till att det faktiskt är på det viset. Efter tjugo, trettio år kapitulerar man. ”Han verkar

i alla fall mena det han säger. Men varför säger han det överhuvudtaget?”

Pang. Då börjar man lyssna. Då börjar man tänka efter.

Så när vi nu kommer tillbaka till Guillou, måste ni tro mig när jag säger att jag gillar karln – både som författare och människa.

Kring -93 blev jag invald i Bonniers stipendienämnd. Prisnämnden ifråga var ett år yngre eller om det var ett år äldre än Nobelpriset. Det ansågs på något lite konstigt vis lite fint att befinna sig i ett så traditionsrikt sällskap. Kanhända ingen majoritet, men säkert en fjärdedel kom sedan att hamna där på Börshuset.

Vid den tiden vill jag minnas att det var sex om inte åtta personer som fick trettio tusen var för en roman eller diktsamling som var utgiven det året. I mina ögon: en betydande penningsumma. Den personliga vinsten för mig var att jag fick en överblick av den litterära utgivningen under just de där åren i Sverige. Ett ganska stort antal av böckerna var väl inte mästerverk, men de var gediget genomförda och ofta betydligt mer läsvärda än mycket av det som engagerade på kultursidorna.

Varför var det så? I denna nämnd måste vi avgå vid

femtiofem. Så vi var varken unga eller gamla. På den tiden hade jag ett intryck av att vi som grupp, trots skilda personligheter, införde ett slags vett bakom besluten.

Jag lär ha varit den förste att avgå före fyllda femtiofem sedan bildandet vid förra sekelskiftet. Vi arvoderades enbart med fyra, fem förnämliga middagar. Att gå igenom 750 inbundna böcker är två månaders heltidsarbete som jag ogärna gör gratis. Dessutom kom de åtta, tio kartongerna fullpackade med böcker att blockera över halva köket. Så jag åt sittande vid sängkanten.

Runt 1970 var begreppet 'statussymbol' ett ord som användes titt som tätt av folk i största allmänhet. Bara ett par år senare var det precis som om det ordet plötsligt var försvunnet. (Ni som levde på den tiden, när var det ni senast hörde det användas?)

Ändå är det inte så att status och statussymboler som företeelser har upphört att existera.

Kanske är det så att just dessa företeelser är ett slags samtidens bultande hjärtan? Och, om ni nu låter den här tanken vila i en minut eller två, till skada för oss alla.

Jag satt alltså i Bonniers stipendienämnd när jag apropå ingenting alls tar upp Jan Guillou. Jag frågar de andra varför vi inte ger honom ett pris. Jämfört

med flertalet kandidater är han inte bara snäppet bättre, utan rent av betydligt bättre.

Svårfångad stämning. Ingen förutom Lars Andersson tycktes veta vad man skulle säga. Lars sa: ”Stig har rätt. Det är underligt att inte Guillou får ett pris.” Som ett mantra upprepades då om och om igen ”Guillou är populärlitteratur, vi premierar det som vi betraktar som seriöst syftande litteratur”.

Genom åren har jag kommit att förlika mig med att jag har ett lite lätt autistiskt drag. (Obs: jag är inte bara radikal motståndare till den senaste tidens diagnoshysteri, min antipati är av allergiskt slag, en jordnötsallergikers uppsvullna hals och andningssvårigheter. Ingen ska komma och försöka klura ut om någon av mina egenheter är att beteckna som sjukliga och nästan lite geschwint kunna gå att bota.)

Det måste ha hänt upp mot hundra gånger att jag varit med om att diskutera med en vän eller bekant om vad som egentligen hade sagts för tio, femton, tjugo år sedan. Och aldrig har jag varit med om att de inte gått med på att jag nog har rätt. Ja, det skulle till exempel kunna vara ett vykort från en kompis styvmor som han återgav arton år senare. Inte bara så att jag, som mycket väl mindes vykortet, då korrigerade den exakta ordalydelsen, jag återgav också styvmoderns

handstil och hur dess markerade lutning ingav det skrivna ett säreget agg (eller snarare en avhyvling).

Ursäkta utvikningen om hur säker jag är på att det var just så här jag uttryckte mig. Efter det diplomatiskt klanderfria svaret från dem att de i första hand skulle premiera en seriöst syftande litteratur, kom det bara ur mig (så där som det faktiskt ganska ofta händer när jag pratar):

”Men vänta lite, en gång så gjorde någon den sista wienervalsen. Eller hur? Som jag har fattat saken är det då ingen som sysslar med att göra wienervalser idag … Idag, jag vill inte säga att det är sent på jorden, men jag tror att ni fattar. Det har gjorts så mycket. Och nu har det väl snart gått tolv hundra år sedan Karl den stores hov i Aachen. Kanske var det där och då de började tänka sig något nytt efter den samhällskollaps i allt från lagstiftning till det rent tekniska tillvägagångsättet att få till stånd vägar (som varken blev lervälling eller ett plottrigt mönster av småsten, som både skapade håligheter och lite då och då sprätte upp på hästarnas bakben). Dessa år som gick, lika självklart som ett år går för oss, dessa år som på ett smärtsamt och utdraget sätt gjorde slut på det som vi på behörigt avstånd, glatt och något nonchalant brukar beteckna som antiken.”

Okej. För ungefär fyra år sedan beslutade jag mig för att göra en seriös genomgång av de centrala deckarförfattarskapen i Sverige. För jag upplevde det som en påfallande kvalitetsförbättring av genren från, säg 2000 till 2015. Och då tyckte jag att det var viktigt om jag kunde förklara – både för författarna och läsarna – vad som var bra och utvecklingsbart, samt vad som måste vara utslag av bristande engagemang, eller bara slarv, sådant som lätt genomskådade logiska brister.

Typexempel. Henning Mankell, en kunnig och sympatisk person, som skrev två formidabla deckare om Kurt Wallander, *Mördare utan ansikte* och *Hundarna i Riga*. Men så är det som att han tappar alla koncepter. Den rudimentära verklighetsförankring som borde vara a och o för alla som inte skriver fantasy eller så kallad magisk realism är nu helt försvunnen. Bovarna – som i en bok är den sydafrikanska apartheidregimens säkerhetspolis – ska nu agera så dumt, rent kontraproduktivt, att det enda som tycks driva dem är att få den här boken att bli mer spännande, nästan lite av en thriller.

I Wallanders nästa fall består skurksidan av ett ondskefullt monopolkapitalistiskt konsortium. Liksom vad gäller apartheidregimens säkerhetspolis måste anställningskraven på en sådan – vad man ska

kalla det? – koncern, vara exceptionellt höga. Men här lägger de utan någon förklaring ut mystiska spår, som en afrikansk mask och en dunk med ett suspekt ämne som man kan leda till detta företag.

Först tänkte jag mig att det var så här:

Efter att ha skrivit två deckare som är god litteratur, pressas författaren av förlaget och sin egen girighet att sänka nivån. Samma sak som i fallet Mankell hände Åsa Larsson. Men även Arnaldur Indriðason (två ovanligt bra, *Glashuset* och *Mörka strömmar*). Ännu mer extremt: Ann Cleeves. Tre utmärkta deckare från Shetlandsöarna. Fyran ren katastrof.

Då man föreställer sig att läsare kan släppa på kravet att den verklighet som de läser om inte ska ha en godtycklig psykologi, lite hipp som happ så där, bara det är spännande för stunden så att sidorna liksom rusar förbi, då mina vänner är vi illa ute.

Men när jag verkligen försökte sätta mig in i dessa deckarförfattares situation, slogs jag av hur svårt det måste vara att hålla samma höga nivå som en stark debut. (Eller, som i Anders de la Mottes fall, en lyckad första och kanske också andra bok i en svit på fyra.) Det ligger nästan i sakens natur att de böcker som kommer därefter inger mig känslan av upprepning och någonting konstlat.